

Jiezo valsčiaus gyvenamųjų vietų vardų kilmė ir daryba

Marija Razmukaitė

Lietuvių kalbos institutas

Alytaus apskrities Jiezo valsčiui tarpukario Lietuvoje priklausė 88 kaimai, dvarai bei viensėdžiai¹. 1923 m. šiame valsčiuje funkcionavo 84 kaimai, dvarai bei viensėdžiai su Jiėzo miestu centre.

Valsčiaus centro ir miesto vardas *Jiėznas* yra atsiradęs iš ežero vardo *Jiėznas*, kuris dabar turi oficialią sudėtinio kilmininkinio vardo lytį *Jiėzno ežeras*². Ežero vardas, pasak K. Būgos (vėliau ir A. Vanago nuomone), yra jotvingiškas, kurio šaknies z atitinka liet. ž. (*jiez-* < **iez-*: **iež-*) ir sietinas su liet. *iėžti* „aižyti“.

Jiezo valsčiaus gyvenamųjų vietų vardų, arba oikonimų³, kilmė bei daryba aptariama pirmą kartą. Suskirsčius ir sugrupavus juos pagal kilmę, išryškėjo trys pagrindinės oikonimų grupės:

- 1) asmenvardiniai (t. y. kilę iš įvairių klasių asmenvardžių – vardų, pavardžių ar pravardžių),
- 2) apeliatyviniai (t. y. kilę iš įvairių kalbos dalių bendrinių žodžių),
- 3) vietovardiniai (t. y. kilę iš kitų vietovardžių, dažniausiai iš vandenvardžių – upių ar ežerų vardų – ar iš kitų oikonimų).

Gausiausia grupė yra asmenvardinių, daug mažiau yra apeliatyvinių ir iš kitų vietovardžių kilusių oikonimų.

Darybos aspektu visi oikonimai skirstomi į pirminius ir antrinius⁴. **Pirminiai** yra tokie, kurie yra atsiradę iš kitų tikrinių ar bendrinių žodžių ir jų darybos procese nėra įgavę jokių darybinių afiksų, neturi jokių darybinių požymių bei rodiklių; tai tiesiog perėję į oikonimus įvairūs tikriniai ar bendriniai žodžiai. **Antriniai oikonimai** – tai vediniai (priesagų, priešdėlių arba galūnių), dūriniai, arba sudurtiniai kelių leksemų onimai, bei sudėtiniai oikonimai (dvižodžiai junginiai).

I. Asmenvardiniai oikonimai

1. **Pirminiai.** Asmenvardinių oikonimų pirminiais galima laikyti *pluralia tantum* formų vardus. Tai oikonimai, padaryti iš asmenvardžio (vardo, pavardės) daugiskaitos vardininko: *Añglininkai*⁵ k. : prvd. **Añglininkas*⁶, plg. b. ž. *añglininkas* „kas anglis dega ar jomis verčiasi“⁷; *Beniūkai* k. : *Beniukas* pvd.; *Daukantai* k. : *Daūkantas* pvd.; *Kadikai* (sen. *Niskadoarčiai*) k. : *Kadikas* pvd.; *Kašónys* k., dv. : **Kašonis*, plg. pvd. *Kašėlis*, *Kašūlis*, *Ka-*

¹ Duomenys imti iš sunormintų gyvenamųjų vietų vardų bylų, sudarytų tarpukario Lietuvoje pagal apskritis ir valsčius, saugomų Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus fonduose (Vilnius, P. Vileišio g. 5).

² Žr. Vanagas A. *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius, 1996, p. 78–80.

³ Terminas *oikonimas* yra aptartas M. Razmukaitės disertacijoje – žr. *Lietuvos priesaginiai oikonimai*: Daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1998, p. 7. Dar žr. Подольская Н. В. *Словарь русской ономастической терминологии*, Москва, 1978, p. 93.

⁴ Čia naudojama A. Vanago sudaryta hidronimų darybos schema (Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*, Vilnius, 1970, p. 25), kuri gali būti taikoma ir oikonimų darybai.

⁵ Kai kurios oikonimų formos dar tikslintos pagal *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyno* (Vilnius, 1976), d. 2 duomenis.

⁶ Asmenvardžiai straipsnyje teikiami: pavardės iš *Lietuvių pavardžių žodyno* (Vilnius, 1985, d. 1, 1989, d. 2); vardai iš Kuzavinio K., Savukyno B. *Lietuvių vardų kilmės žodyno*, Vilnius, 2003.

⁷ Bendriniai žodžiai ir jų reikšmės nurodomos iš akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* (Vilnius, 1941–2002, t. 1–20). Neaiškinami tik aiškūs liet. ir nomenklatūriniai žodžiai.

šinskas; *Medeikónys* k. : **Medeikonis*, plg. pvd. *Medeikà, Medeikis*; *Mùsninkai* k. : *Mùsninkas* pvd.; *Paukščiai* vs. (išn.) : *Paūkštis, Paukštys, Paūkštė* pvd.; *Pečiauskaĩ* k. : *Pečiauskas* pvd.; *Pėlekonys* k. : **Pelekonis*, plg. pvd. *Pelėkas, Pelekáuskas, Pelekaũskas*; *Sokónys* k. : **Sokonis*, plg. pvd. *Sókas, Sokávičius*; *Sundākai* k. : **Sundakas*, plg. pvd. *Sundōkas*; *Šiliniāĩ* k. : *Šilinis, Šilinys* pvd.; *Truncos* k. : **Trunca*, plg. pvd. *Truñcė*; *Vėžiónys* k. : **Vėzionis*, plg. pvd. *Vėžys, Vėželis*; *Žideikónys* k. : **Žideikonis*, plg. pvd. *Žideikà, Žideikis*.

2. Antriniai.

2. 1. Vediniai.

Jiezo valsčiuje vyrauja priesagų sl. kilmės *-ava* ir liet. *-išk-* vediniai:

-ava. *Antan-avà* k. (išn.) : *Antānas* v.; *Jeržembk-ava* k. (išn.), plg. pvd. *Jaržėmskis*; *Julijan-avà* 2 k. : **Julianas, *Julijana*, plg. v. *Julijōnas, Julijonà*; *Juozap-avà* vs. : *Juōzapas* v.; *Martin-ava* k. (išn.) : *Mārtinas* pvd.; *Mikal-avà* vs. : *Mikālas* v., pvd.; *Vincent-avà* vs. : *Vinceñtas* v.

-iškės. *Ivōn-iškės* k. : *Ivōnas* pvd.; *Jakn-iškės* k. : **Jaknys* ar pan., plg. *Jakniūnas*; *Karvėl-iškės* k., vs. : *Karvėlis* pvd.; *Kisiėl-iškės* k. : *Kisiėlis* pvd.; *Kiškėl-iškės* k. : *Kiškėlis* pvd.; *Kùk-iškės* k. : *Kùkis* pvd.; *Kurmōn-iškės* k., dv. : **Kurmonas*, plg. pvd. *Kurmonāvičius*; *Lengvėn-iškės* k. : *Lengvėnis* pvd.; *Lìngėn-iškės* k. : **Lìngėnas*, plg. pvd. *Lìngė, Lìngaitis*; *Padriėž-iškės* k. (< **Padriėž-iškės*) : *Padriėzas* pvd.; *Skód-iškės* k. : *Skodis, Skódzius* pvd.; *Stepōn-iškės* k. : *Stepōnas* pvd., v.; *Strazd-iškės* k. : *Strāzdas* pvd.; *Valiūn-iškės* k. : *Valiūnas* pvd.; *Verbyl-iškės* k., dv. : *Verbylā* pvd.; *Vōš-iškės* k. (< **Vos-iškės*) : *Vosys, Vosis* pvd.

Vienas vedinys tėra su priesaga *-inė*: *Kùpst-inė* vs. : *Kùpstas* pvd.

2. 2. Dūriniai. Šių yra trys: du oikonimai su antruoju sandu *-polis* (< gr. πολις „miestas“), vienas oikonimas su antruoju sandu *-kiem-* (< *kiėmas*): *Beñč-ia-kiemis* k. : **Benčius* ar pan., plg. v. *Bėnius, Benys*, pvd. *Bencėvičius*; *Pran-ā-polis* k. : *Prā-nas* v., *Pranys* v., pvd.; *Rái-polė* vs. (sen. *Ráika*) : **Raja, *Rajus* ar pan., plg. pvd. *Rajėckas*.

II. Apeliatyviniai oikonimai

1. Pirminiai. *Apušótas* k. : *apušótas* „apusių miškas“; *Beržynai* k. : *beržynas* „beržų miškas“; *Būdà* k. : *būdà* „palapinė, pastogė, namelis (sargo, piemens ar kt.)“; *Gōjus* k. : sl. *gōjus* „nedidelis, gražus miškelis“; *Mārgai* k. : *mārgas* „žemės matas“; *Mārginiai* k. : *mārginis, -ė* „margais išdalintas“; *Patilčiai* k. : *patiltis* „vieta po tiltu, netoli tilto...“; *Slabadà* k. : **slabada*, plg. lenk. *słoboda* „maža kaimo gyvenvietė...“⁸, brus. *слабада* „gatvė su dviem eilėm trobų; pagrindinė gatvė“⁹; *Sōdai* k. : *sōdas*.

2. Antriniai.

2. 1. Vediniai: 1) *galūnės* vedinys – *Nibriaĩ* k. : *nibrė* „kaimo jaunimo pasi-linksminimas, šokis, vakaruška“, bet plg. *nibrys* „snukis (dažniausiai kiaulės)“; 2) *priesagų* vediniai:

-ynas. *Kermoš-ynas* k. : sl. *kermōšius* „prekymetis“;

-iškės. *Balvōn-iškės* k. : *balvōnas* „stabas, dievaitis; baidyklė“; *Dirvōn-iškės* k. : *dirvōnas*; *Dvarėl-iškės* k. : *dvarėlis*, plg. *dvāras*;

-iškiiai. *Medin-iškiai* k. : *medinis, -ė* „miškinis, laukinis“;

-uvės. *Keřn-uvės* k. : *kernà* „tankynė; vieta, kur kas suaugę į krūvą“.

3. Dūriniai. Tai du oikonimai, sudaryti iš daiktavardžių: *Bab-a-gúra* k. : *bāba* „motinos ar tėvo motina; močiutė,

⁸ Žr. *Słownik języka polskiego*, Warszawa, 1915, t. 6, p. 209. Dėl kitų lenkų k. žodžių žr. Vaitkevičiūtė V. *Lenkų-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1979.

⁹ Žr. Яшкин І. Я. *Беларускія геаграфічныя назвы*, Мінск, 1971, p. 176.

senelė; sena moteriškė“ ir *gūra ar *gūras, plg. lenk. *góra* „kalnas“; *Grik-a-pėdis* k. : *grikas*, *grikis* „rūgtinių šeimos javas, sėjamas smiltingose dirvose“ ir *pėdas* „surištų javų glėbelis“.

III. Vietovardiniai oikonimai

1. *Iš vandenvardžių padaryti*: 1. *Pirminiai*: *Kamainė* k. : *Kamainė* up. (Jz)¹⁰; *Sobuvà* 3 k. : *Sobuvà* up. (Jz).

2. *Antriniai*. Priešdėlio *pa-* vediniai: *Pa-verkniā* k. : *Veřknė* up. (Jz); *Pa-viekšniai* k., dv. : *Viekšnià* up. (Jz).

2. *Iš kitų vietovardžių padaryti*: 2. 1. Pirminiai perkeltiniai (arba metaforiniai) oikonimai: *Āzija* k., plv. (išn.) : *Āzija*, žemynas; *Dambavà* k., plg. lenk. vv. *Dębowo* Suvalkų ir kitose Lenkijos vaivadijose¹¹; 2. 2. *Antriniai*: 1) *priesagos* vedinys – *Vilūnėliai* k. : *Vilūnai* k. (Kš, Auk); 2) *priešdėlio pa-* vedinys – *Pa-prienė* k. (išn.) : *Prėnai* mst.; 3) *sudėtinis* oikonimas – *Jiėzno Kolėnijos* k. : *Jiėznas* mst. ir b. ž. *kolėnija*, plg. sl. *koliėnija* „vienkiemis, viensėdija; ūkis“.

IV. Neaiškūs oikonimai

Į šią vardų grupę skirti tokie oikonimai, kurių kilmė ar daryba nėra aiški arba aiškintina keleriopai: *Ažuolupis* k. (išn.), plg. *Ažuolupis* kirtimai (Jz), kuris gali būti sudurtinis **Ažuol-lupis*, plg. *ąžuolaĩ*, *ąžuolas* ir *lūpti*; tačiau šis oikonimas gali būti iš **Ažuol-upis*, sudarytas iš *ąžuolas* ir *ūpė*.

Kiti neaiškūs: *Dukurnėnys* k.; *Liciškėnai* k.; *Škėvėnys* k.; *Voseliūnai* k. – gali būti iš atitinkamų jau išnykusių arba neužfiksuotų oficialiuose šaltiniuose asmenvardžių: *Juodav-iškiai* k. yra *priesagos -išk-* vedinys iš neaiškios kilmės lekšemos.

Baigiant šią apžvalgą, galima konstatuoti, kad valsčiaus oikonimijoje vyrauja asmenvardinės kilmės oikonimai. Darybiniu požiūriu čia gana populiarūs *priesaginiai* vediniai, nors asmenvardinių oikonimų grupėje produktyviausi *pluralia tantum* formų vardai.

Žemiau pateiktoje lentelėje kiekybiškai atspindėtos Jieznos valsčiaus oikonimų kilmės bei darybos tendencijos.

Iš lentelės duomenų matyti, kad asmenvardiniai oikonimai kiekiu pralenkia kitų dviejų grupių oikonimus (kas, beje, būdinga ir visos Lietuvos oikonimijai), tačiau tas procentinis santykis būtų ~61%:~40% asmenvardinių naudai. Tai rodo, jog Jieznos valsčiaus oikonimija turi archaiškesnių bruožų nei, pavyzdžiui, Šiaurės Lietuvos oikonimija, kurioje kai kurių valsčių asmenvardinių oikonimų persvara yra vos ne penkiaguba. Pasak ukrainiečių toponimiko D. Bučko, apeliatyvinių vedinių gausumas lemia vienos ar kitos sistemos senumą¹².

¹⁰Dėl vandenvardžių žr. *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, Vilnius, 1963.

¹¹Žr. *Nazwy geograficzne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa–Wrocław, 1991.

¹²Žr. Бучко Д. Отапелятивныя топонимы Верхнего Поднестровья, *Proc of the thirteenth International Congress of Onomastic Sciences*, Wrocław etc., 1981, t. 1, p. 259–265.

Eil. Nr.	Vietovardžiai kilmės aspektu	Vietovardžiai darybos aspektu						Iš viso	
		Pirminiai	Pluralia tantum formų	Antriniai			Sudėtiniai vardai		
				Vediniai		Dūriniai			
				Galūnių	Priesagų				Priešdėlių
1.	Asmenvardiniai		16		24		3	43	
2.	Apeliatyviniai	9		1	6		2	18	
3.	Vietovardiniai:								
	1) iš vandenvardžių	2				2		4	
	2) iš kitų oikonomų	2			1	1	1	5	
4.	Neaiškūs							6	
								76	
	Iš viso:	13	16	1	31	3	5	1	70

Sutrumpinimai

Auk – *Aukštadovaris* (Trakų r.)

brus. – *baltarusių kalba, baltarusiškai*

b. ž. – *bendrinis žodis*

dv. – *dvaras*

gr. – *graikų kalba, graikiškai*

išn. – *išnykęs vietovardis*

Jz – *Jiežnas*

k. – *kaimas*

Kš – *Kaišiadorys*

lenk. – *lenkų kalba*

liet. – *lietuvių kalba*

mst. – *miestas*

plg. – *palygink*

plv. – *palivarkas*

pvd. – *pavardė*

sen. – *senesnis vardas*

sl. – *slavų, slavizmas*

v. – *vardas*

vs. – *viensėdis*

vv. – *vietovardis*

Straipsnio rankraštis gautas 2006 04 20, serijos „Lietuvos valsčiai“

Mokslo darbų komisijos įvertintas 2007 11 27, skelbti parengtas

2008 10 08.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje

„Jiežnas. Stakliškės“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas Juozas Pugačiauskas).

Straipsnio kalbos redaktorius Kazys Morkūnas, korektorė Rasa Kašėtienė, anglų k. redaktorius, vertėjas Aloyzas Pranas Knabikas.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai – specializuotuose skyriuose:

1. Straipsnio santrauka ir jos vertimas į anglų kalbą.

2. Žinios apie autorių.

Interneto svetainės www.llt.lt pastaba: Šis anksčiau nepublikuotas tekstas, kurio nuorašas patvirtintas notaro 2008 10 10, svetainėje www.llt.lt nuolat skelbiamas nuo 2008 10 13.

© Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio paskelbimo svetainėje www.llt.lt datą.